

מצוות שנצטוו במרה

... שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו: ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמת כל חקי וכו': (שמות טו כה כו).¹

שמות רבה ל ג

"ואלה המשפטים" - מה כתיב למעלה מן הפרשה? "ושפטו את העם בכל עת" ואמר כאן: "ואלה המשפטים" והדברות באמצע. משל למטרונה שהייתה מהלכת, הזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע. כך התורה: דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע. וכן הוא אומר: "באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט" (משלי ח כ) - התורה אומרת: באיזה נתיב אני מהלכת? אהלך בדרכם של עושי צדקה! "בתוך נתיבות משפט" - התורה באמצע ודינין מלפניה ודינין מאחריה. דינים מלפניה, שנאמר: "שם שם לו חוק ומשפט" ודינים מאחריה, שנאמר: "ואלה המשפטים".²

מסכת סנהדרין דף נו ע"ב

והתניא: עשר מצוות נצטוו ישראל במרה, שבע שקיבלו עליהן בני נח, והוסיפו עליהן: דינין ושבת וכיבוד אב ואם.³ דינין - דכתיב: "שם שם לו חוק ומשפט". שבת וכיבוד אב ואם - דכתיב: "כאשר צוך ה' אלהיך" (דברים ה יא טז), ואמר רב יהודה: "כאשר צוך" - במרה.⁴

דינים - מה התוספת על בני נח

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוב: לא נצרכה אלא לעדה ועדים והתראה ... אמר רבא: לא נצרכה אלא לדיני קנסות ... אמר רב אחא בר יעקב: לא נצרכה אלא להושיב בית דין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר. (סנהדרין נו ע"ב).⁵

שבת - במרה ובמרירות

הוסיפו עליהן ישראל באותה שעה שבת ודינים וכיבוד אב ואם. ממרה נסעו לאילם ... ומאילם נסעו לאלוש ... ובו ביום כלתה, ולערב אכלו את השליו ולמשכים לקטו את המן, ובאלוש נתנה להם השבת, ושם עשו שבת ראשונה. (סדר עולם רבה פרק ה).⁶

¹ חוק, משפט, עשיית הישר, שמיעה, האזנה ושמירה - מה בדיוק נצטוו כאן בני ישראל? כדברי רמב"ן על הפסוק: "ואני תמה, למה לא פירש כאן החוקים האלה והמשפטים ויאמר "וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל" כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה "דברו אל כל עדת בני ישראל" (לעיל יב ג). רמב"ן מזכיר לנו מצוות שכבר קדמו למרה ונתנו להם עוד במצרים: "החודש הזה לכם ראש חודשים". ושם נאמרו דברים מפורטים וברורים בלשון המקובלת "בכל המצות באהל מועד".

² מדרש זה מבליט את המעמד המיוחד של מתן תורה בו אין דינים ומשפטים, ציווים ואזהרות, אלא "תורה נטו" - אורח צדקה בין נתיבות משפט. המצוות שנצטוו במרה יחד עם מינוי הדיינים בתחילת פרשת יתרו מצד אחד ופרשת משפטים מצד שני, הם שני "שומרי הראש" של התורה. מדרש זה מעצים מאד את פרשתנו, אף על פי שאין הדברים כל כך פשוטים. אחרי הכל, אי אפשר להשוות את פרשת משפטים שיש בה עשרים וארבעה מצוות שנמנו בפירוט רב עם פרשת מרה שבה רב הנסתר על הגלוי.

³ וברש"י אצלנו שבת פרה אדומה ודינים, ראה מקורות רש"י. ורש"י בסוף פרשת משפטים (שמות כד ג) מוסיף גם כבוד אב ואם, עפ"י הגמרא בסנהדרין הנ"ל וכמו שהוא מפרש גם בפרשת ואתחנן על הפסוק בדברים ה יב: "כאשר ציווך". (אזכור זה של רש"י את מצוות מרה בפרשת משפטים קשור למחלוקת בין רש"י ורמב"ן ביחס למיקומו של פרק כד בספר שמות סוף פרשת משפטים. ראה דבריו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים). ובמכילתא על הפסוק בפרשתנו יש דעות המוסיפות עריות ודיני קנסות וחבלות. וראה תוספות ד"ה "עשר מצוות" בגמרא סנהדרין שם ששואל מה עם ברית מילה וגיד הנשה. (ואם כך, אפשר לשאול גם על מצוות פרו ורבו וכן כל המצוות שבפרשת בא: פסח, תפילין, פטר רחם).

⁴ אם התורה נוקטת בעשרת הדברות בלשון "כאשר צוך", משמע שהיו ציוויים שקדמו למעמד הר סיני. ואיפה הם היו? במרה. וכך מפרש רש"י על הפסוק בדברים פרק ה פסוק יא: "כאשר צוך" - קודם מתן תורה במרה". וכן על פסוק טו שם. וזו כנראה האסמכתא היחידה. אבל רמב"ן טוען שהלשון "כאשר צוך" אינו מכריח לומר זאת, מה גם שהציטוט הוא מעשרת הדברות של פרשת ואתחנן ולא מפרשת יתרו, כי בכל ספר משנה תורה: "משה ידבר כמפי הגבורה". ראה דבריו במלואם בפירושו לדברים פרק ה פסוק יא.

⁵ במהלך הסוגיה בגמרא שם יש ניסיון לפשר בין הדעה שאומרת שכבר בני נח נצטוו על הדינים (מערכת המשפט) ובין זו שמופיעה בברייתא שהבאנו לעיל, שרק במרה נצטוו ישראל על הדינים כתוספת לשבע מצוות בני נח. ניסיונות גישור אלה נדחים בסופו של דבר, אך יש כאן שלוש דעות מעניינות, שהדינים שנצטוו ישראל במרה כללו שלוש תוספות חשובות: את התהליך השיפוטי של עדים והתראה, את הדין המיוחד של תוספת קנס שהוא מעבר לעשיית הצדק הבסיסי ואת הלוגיטיקה של יישום של מערכת המשפט כך שתגיע לכל מקום ומקום. ובמכילתא: "ר' אלעזר המודעי אומר: "ומשפט" - אלו דיני אונסין ודיני קנסות ודיני חבלות".

⁶ לפי פשוטו של מקרא ולפי העניין, שבת קשורה יותר לפרשת המן שבאה מיד בסמוך למרה. ראה ספר אור זרוע ח"ב - הלכות ערב שבת סימן א: "ובאו למשה ואמרו לו מה היום מיומים ונזכר שנצטווה על השבת ויאמר להם הוא אשר דבר ה' שבתו שבת. ומיכן יש ללמוד ששכח לומר להם שבת כאשר נצטווה במרה". ובספר אבודרהם מעריב של שבת הוא עושה הבחנה מעניינת בין המועדים

"וירא בסבלותם" - ראה שאין להם מנוחה, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת! ואלו הם עבדיך, אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע, הם מתים. אמר לו: לך ועשה להן כמו שתאמר. הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח. (שמות רבה א כח).⁷

כבוד אב ואם

כאשר צוץ - אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר: שם שם לו חוק ומשפט. (רש"י דברים ה טו).⁸

מצוות כלליות כמו אלה שנהגו האבות - רמב"ן בעקבות רש"י

... ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם, משמע שהודיעם החוקים ההם ולימד אותם: עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך, על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה. והיה זה להרגילם במצוות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב, והוא הניסיון שאמר ושם נסחו, והודיעם שעוד יצווים במצוות, זהו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם. (רמב"ן שמות טו כח).⁹

הנהגות טובות וסדרי חברה - שיטת רמב"ן

ועל דרך הפשט, כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ... שם להם ... מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת. כי המנהג יקרא "חוק" ... ויקרא "משפט" בהיותו משוער כהוגן. וכן כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים ... ומשפטים, שיחיו בהם: לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר, שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו, וכענין שצוה בתורה (דברים כג י) "כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע".¹⁰

קריאה בתורה

דורשי רשומות אמרו: אין מיס אלא תורה, שנאמר: "הוי כל צמא לכו למים". כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו. עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני ומפסיקין שלישי ורביעי, וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה! (בבא קמא פב ע"א).¹¹

שעליהם נצטוו לאחר מתן תורה ובין שבת שעליה נצטוו לפני מתן תורה: "ואמרו חז"ל שבת ודינין במרה אפקוד. ועדיין לא בחר בהם הקב"ה עד שנתן להם התורה אבל כשנצטוו על ימים טובים כבר נתן להם התורה ובחר בהם ולכך אין אומרים בשבת אשר בחר בנו". השבת היא לא קשורה ב"אתה בחרתנו". השבת היא אוניברסלית. היא קשורה גם ביציאת מצרים אך גם בבריאת העולם. לפי המדרש, מקור השבת עוד בשעבוד מצרים, לפני מרה. אך כאשר משה מתייצב לפני פרעה ודורש לשחרר את בני ישראל מבטל פרעה את השבת: "מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואל, לפי שהיו נוהגין בשבת, אמר להן פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וגו', אל יהו משתעשעין ואל יהו נפישין ביום השבת" (שמות רבה ה יח). שני מדרשים אלה מסבירים היטב את ההבדל בין תחילת פרשת שמות בה משה יוצא לראות בסבל אחיו ומתקן להם, בהסכמת פרעה, יום מנוחה ובין סוף הפרשה בה השעבוד נעשה כבוד יותר, מהטעם הפשוט שפרעה מבטל את יום המנוחה. רש"י חוזר כאן ל"אשר צוץ" שבמצוות כבוד אב ואם שבעשרת הדברות, שזו כאמור האסמכתא היחידה. מצד הלשון "חוק ומשפט", הקשר הטבעי הוא דווקא למצוות דינים הנזכרת לעיל. ראה מורה נבוכים חלק ג פרק לב: "ובאה הקבלה האמיתית שבת ודינין במרה אפקוד, וה"חוק" הרמוז אליו הוא שבת, וה"משפט" הוא הדינין". וכבוד אב ואם מנלן? ומדוע רק בני ישראל? מדוע לא בני נח?

⁹ רמב"ן לא מקבל את שיטת חז"ל ורש"י שכאן נצטוו מצוות ממש והוא אומר שם: "ואני תמה, למה לא פירש כאן החוקים האלה והמשפטים ויאמר 'וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל' כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' (לעיל יב ג), וכן יעשה בכל המצוות באהל מועד, בערבות מואב, ופסח מדבר (במדבר ט ב)". אבל רמב"ן מוכן לתת קרדיט לשיטת רש"י ולפרשה על דרך של חזרה לתורה שקיימו האבות שנקראו ישרים (ראה דברינו ספר הישר בפרשת ויחי).

¹⁰ אבל לשיטתו של רמב"ן, יש ללכת עוד אחורה לפרשות התורה שלפני האבות. ראה איך בהמשך דבריו שם קושר רמב"ן את הנושא גם עם ספר יהושע: "וכן ביהושע נאמר 'ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חוק ומשפט בשכם' (יהושע כד כה), אינם חוקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (בבא קמא פ ב), וכיוצא בהם". רמב"ן לשיטתו, מתחילת ספר שמות, דרך "קדושים תהיו" ועד תקנות יהושע! סדרי מדינה ותקנות הציבור "עוטפים" את דיני התורה משני עבריה. ספר בראשית מחד וספר יהושע ונביאים כולם מאיך גיסא. ובתוכם: "קדושים תהיו ... נבל ברשות התורה" (רמב"ן ויקרא יט ב). יש גם קשר בין הגמרא שמביא רמב"ן (בבא קמא פ ב) ובין הגמרא שנביא בהמשך בדבר תקנות משה ועזרא. סוף פרק מרובה במסכת בבא קמא דן בתקנות שונות בעקבות המשנה המסיימת פרק זה: "אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל ... אין מגדלין תרנגולים בירושלים ... אין מגדלין חזירים בכל מקום, לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן היה קשור בשלשלת".

¹¹ ראה מקבילה במכילתא בפרשתנו פרשה א' ויסע משה. ושם הנוסח הוא: "לפי שפרשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו". לפי מקורות אלה תקנת הקריאה בתורה בשני וחמישי (ובשבת) מקורה בפרשתנו ומצטרפת ל"מצוות שנצטוו במרה". תקנה זו מיוחסת כאן למשה. ובמקורות אחרים היא מיוחסת לעזרא. ראה מסכת סופרים פרק י הלכה א: "עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה" ובירושלמי מגילה פרק ד דף עה: "משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ... עזרה התקין לישראל שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה". וראה הגמרא בבא קמא הנ"ל שעושה

מדרשים ואגדות

"והישר בעיניו תעשה - אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם" (מכילתא בשלח פרשה א).¹²

שבת שלום
מחלקי המים

פשרה בין שתי השיטות. וסוכמו הדברים ברמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יב הלכה א: "משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית כדי שלא יהיו שלשה ימים בלא שמיעת תורה, ועזרא תיקן שיהו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות, וגם הוא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי שלשה בני אדם ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים". ואכמ"ל.
¹² הנה כי כן, לא קופח גם חלקנו. גם המדרש והאגדה היו בעת "חלוקת המים" והמתקתם במרה. אולי שם מקורותינו. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [בשבת האגדה](#) בפרשת עקב.